

Germánska keramika točená na kruhu z neskorej doby rímskej

HRNČIARSKÉ PECE Z MLADŠEJ DOBY RÍMSKEJ V CÍFERI-PÁCI

TITUS KOLNÍK – VLADIMÍR VARSÍK

V rokoch 1969 – 1980 sa pod vedením prvého z autorov tohto príspevku podarilo v Cíferi-Páci odкрыť pozoruhodný stavebný celok datovaný do 4. storočia. Aj keď pohľady na jeho funkciu sa v minulosti menili, dnes už možno takmer s určitostou tvrdiť, že primárne išlo o germánsku kniežaciu rezidenciu, na ktorej výstavbe sa podieľali aj rímske stavebné jednotky (Kolník 1999, 132–135). Okrem palisádou ohradeného obytného komplexu s centrálnou stavbou s kamenným základom a viacerými drevenými stĺpovými i zrubovými budovami sa v bezprostrednom susedstve nachádzal aj tzv. hospodársko-výrobný okrsk s tkáčskymi dielňami, studňami a hrnčiarskymi pecami (obr. 1). Dve z hrnčiarskych pecí, ktoré stáli v severovýchodnej časti odkrývanej plochy, sa preskúmali v roku 1975 (objekty 81 a 108). Tretia pec (objekt 340) bola zistená na severnom okraji odkrývanej plochy. Témou kolokvia v roku 2005 bola domáca germánska na kruhu točená keramika. Keďže početnejšie a výraznejšie keramické nálezové súbory obsahovali len dve z pecí, predstavíme na tomto mieste pece 81 a 108. Zvyšná tretia pec (objekt 340) bude vyhodnotená v rámci celkovej publikácie nálezov z tejto významnej archeologickej lokality.

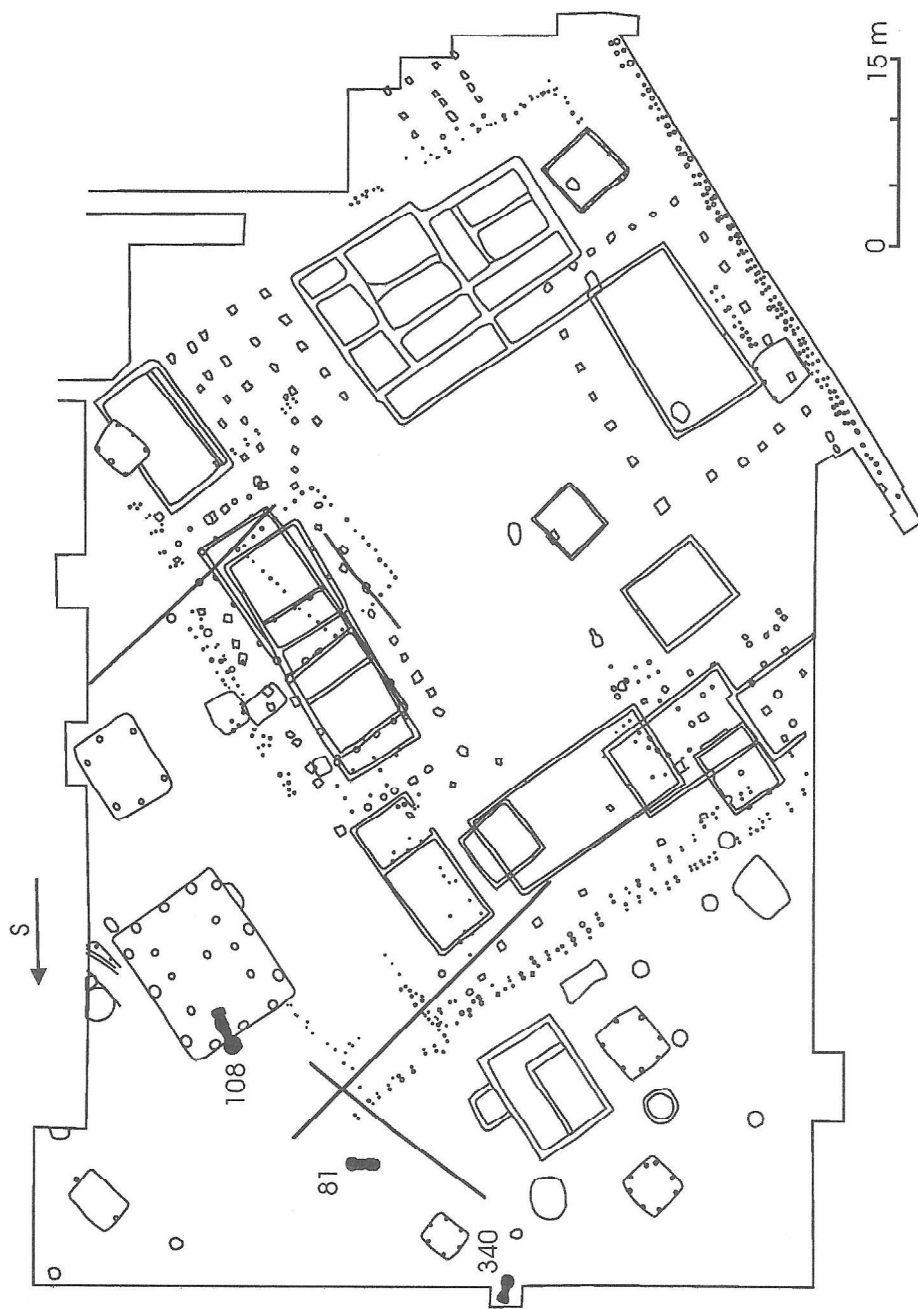
Opis nálezovej situácie

Hrnčiarska pec – objekt 81

Jednoduchá jednodielna pec bez stredovej podpory roštu, s jedným vykurovacím kandlom a s predpecnou jamou obdĺžnikového pôdorysu (obr. 2: 1). Vlastná pec pozostávala z vypalovacej komory s pravidelným kruhovým pôdorysom o priemere 130 cm. Mala takmer valcovitý plášť s kvalitne vymazanými a silne prepálenými stenami, zachovanými do výšky 30–40 cm. Rošt komory je opatrený symetricky rozmiestnenými 15-timi kruhovými alebo mierne oválnymi otvormi – prieduchmi, o priemere 4–8 cm. Bola na ňom vrstva väčších fragmentov keramiky, kusov prepálenej hliny a plátov mazanice s odtlačkami prútov a stebiel trávy, zrejme zborených stien kupoly pece po poslednom výpale.

Vykurovacia komora pod roštom mala pravidelný kruhovitý pôdorys o priemere 110–120 cm. Bola vyhlbená do intaktnej spráše. V dolnej časti stien komory sa zachovali odilačky po železnom nástroji, ktorým bola pec vyhlbovaná (Sultov 1985, 43, tab. IX: 1; XIII: 1), na klenbe i v dolnom ústí otvorov roštu sú zreteľné stopy po vymazávaní ľudskou dlaňou a prstami. Podarilo sa ich fotograficky zdokumentovať. Snímky týchto detailov predstavujú unikátnu dokumentáciu. Otvory v rošte sa dali veľmi ľahko očistiť, v dolnom a hornom ústí sú širšie a ich tvar pripomína dva proti sebe stojace lieviky. Ich priemer na báze je v rozpätí 8–13 cm, najmenší priemer má stredový prieduch. Maximálna výška klenby meraná od rovneho dna vykurovacej komory je 72 cm. Rošt je výnimočne pevný, uniesol zaťaženie robotníkom drobnejšej postavy (50–60 kg). Po ukončení výskumu sme pec zasypali, prikryli térovým papierom, aby bolo raz možné opätovné odkrytie pece.

Predpecná jama má obdĺžnikový pôdorys o rozmeroch 210 x 150 cm, takmer zvislé steny a od dnešného povrchu je 160 cm hlboká. Dlhšou osou je orientovaná v smere VSV-ZJZ. Dno predpecnej jamy sa

Obr. 1 Cífer-Pác. Odkrytá část náleziska s polohou jednotlivých hrnčárských pecí (objekty 81, 108 a 340)

mierne zdvíhalo smerom k juhozápadnej kratšej, mierne zošikmenej zadnej stene (vstup do jamy?). S pecou je spojená vykurovacím kanálom tunelovitého tvaru, 105 cm dlhým a 50 cm vysokým. Dno je rovné, klenba polkruhovitá. Pred kvalitne vypáleným a zaobleným ústím kanála (čelesna) do predpecnej jamy bola vrstvička popola a drobných uhlíkov, zvyškov ohňa po poslednom výpale.

Výplň predpecnej jamy bola v podstate homogénna, bez zvrstvenia. V horných partiách (0–40 cm) bola o poznanie svetlejšia, v spodných vrstvách a najmä na dne sa vyskytovali rozprýlené uhlíky, prepálené i neprepálené fragmenty zvieracích kostí, úlomky keramiky a fragmenty (doštičky) silne prepálenej, 1–3 cm hrubej mazanice (zrejme z výmazu kupoly pece). Predpecná jama bola v horných partiách čiastočne zahĺbená do neolitickej kultúrnej vrstvy, v dolných partiách do spráše narušenej miestami činnosťou drobných hlodavcov. Predpokladaný schodovitý vstup do predpecnej jamy sa nepodarilo zistiť.

Výplň vykurovacieho tunela a komory pod roštom tvorila kyprá „lahká“ zemina šedočiernej farby, evidentne premiešaná so značným množstvom popola, opticky málo postihnuteľného. Pod roštom bolo možno konštatovať zvrstvené ukladanie výplne. Možno sa oprávnene domnievať, že to súviselo s postupným zanadávaním pece po výdatných dažďoch. Asi v strednej výške výplne bolo zistené svetlejšia akoby piesčité medzivrstva, zrejme výsledok záplavy pece po búrke. Vo výplni tunela a vlastnej pece sa rozprýlene vyskytli aj menšie úlomky keramiky a dva drobné úlomky rímskeho tehlového materiálu. Obe úlomky našiel osobne autor výskumu priamo v strednej časti vykurovacieho tunela. Uvedená skutočnosť svedčí jednoznačne pre časovú súbežnosť (alebo krátkodobú následnosť) hrnčiarskej pece a rímskej stavebnej činnosti. Pec – objekt 81 reprezentuje variant C podľa typológie J. Henninga (1977, Abb. 7, 195–197).

Hrnčiarska pec – objekt 108

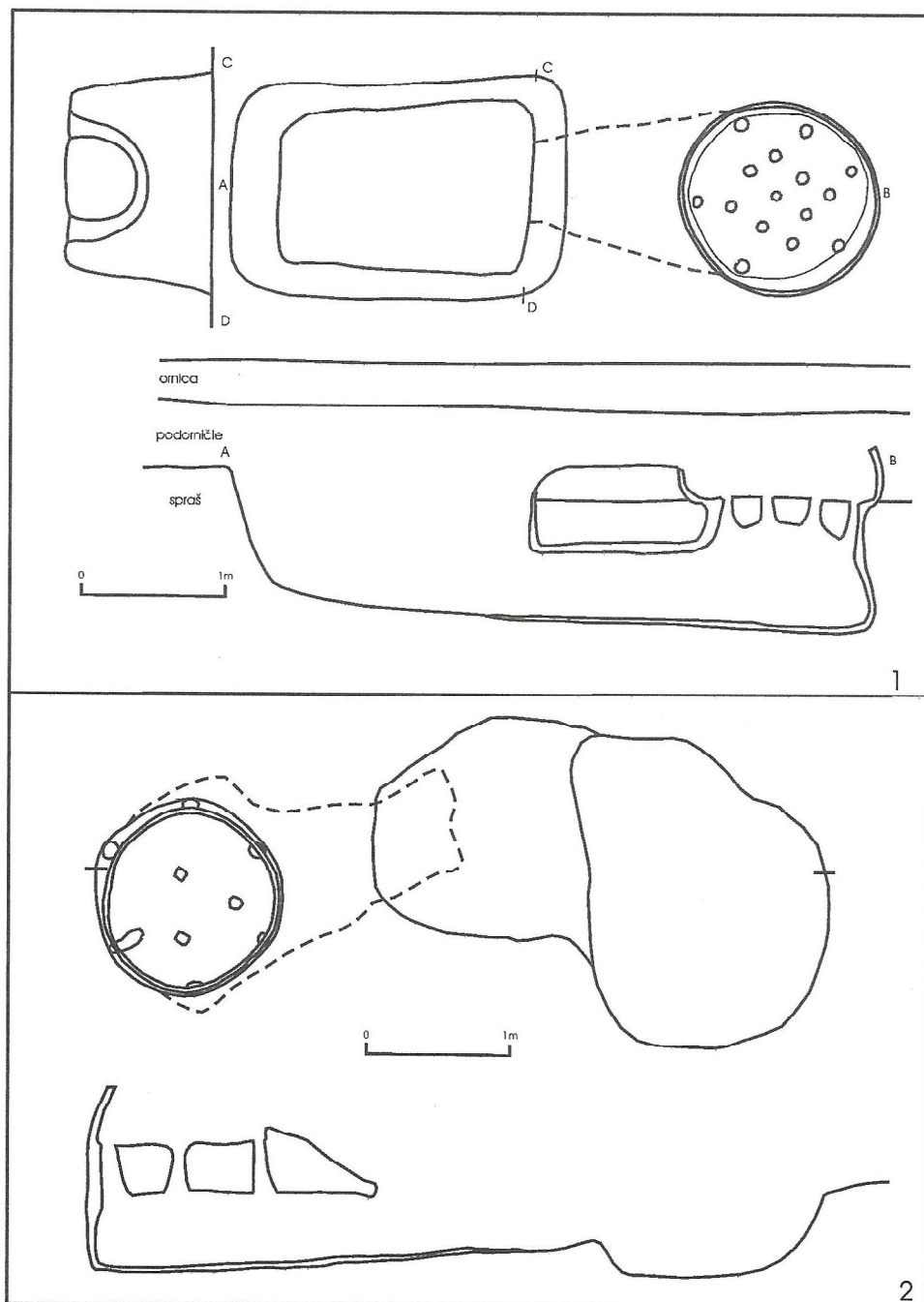
Situovaná bola 15 m juhovýchodne od pece 81 a narušená objektom 58, veľkou tkáčskou dielňou. Jej orientácia v smere JJV-SSZ bola k predošlej peci odklonená v pravom uhle. Zrejme bola prispôbena jednému z dvoch hlavných smerov vetrov prevládajúcich na lokalite (obr. 2: 2).

Konštrukčne bola totožná s pecou 81. Vypaľovacia komora má kruhovitý pôdorys o priemere 110–120 cm. Jej steny boli zachované do výšky 40 cm a smerom nahor sa kónicky oblúkovite zužovali. Rošt bol 30 cm hrubý a mal iba deväť otvorov – prieduchov, symetricky rozmiestnených, šesť na obvode a tri v strednej časti. Otvory, značne väčšie ako v peci 81, boli väčšinou výrazne hranené. Ich priemer kolísal medzi 10–25 cm. Tri z prieduchov presahovali vonkajší obvod roštu, zabiehali čiastočne do celiny. Horná plocha roštu bola viackrát namazávaná, opravovaná, podobne ako sa to vyskytuje u pecí v iných hrnčiarskych centrách (napríklad Pavlíkeni: Sultov 1985, tab. VI: 1). Príliš veľké otvory v rošte boli zmenšované vsadením väčších úlomkov keramiky, zrejme išlo o spomalenie inuency vypaľovania zužovaním prieduchov. Výplň vypaľovacej komory tvorila kyprá zemina, v ktorej sa rozprýlene vyskytli úlomky keramiky, väčšina z nich ležala priamo na prieduchoch. Vo východnej časti komory sa nad roštom našiel väčší plochý kus prepálenej mazanice, zrejme zborená časť klenby pece. Menšie úlomky prepálenej mazanice sa vyskytovali rozprýlené aj v ostatných častiach komory. Tesne nad roštom sa v stredovej časti komory našli drobné úlomky rímskeho tehlového materiálu (tegúl?).

Predpecná jama bola situovaná do severnej časti chaty 58. V jej podlahe sa pôvodne črtala ako oválny zásah, čo by na prvý pohľad naznačovalo, že pec je mladšia ako chata. Pravdepodobnejšie však je, že podlaha mladšej chaty sa do nedostatočne zhutnenej výplne predpecnej jamy dodatočne preborila a poklesla (tak vznikol dojem, že predpecná jama narušuje chatu, a nie opačne). Vo výplni predpecnej jamy nepravidelného oválneho členeného pôdorysu sa v hornej vrstve (0–20 cm) našli početné fragmenty i niekoľko celých hlinených tkáčskych závaží (pôvodne asi obsah tkáčskej dielne – objektu 58). Hlbšie v jame vo výplni tmavošedej farby sa vyskytovali keramické úlomky, zvieracie kosti a zuhoľnatené drevo. Sporadicky bol zistený aj výskyt úlomkov rímskeho tehlového materiálu. Z dolnej vrstvy výplne jamy pochádza aj atypický fragment skla a ďalšie úlomky tehlového materiálu. Dno jamy v hĺbke 50–60 cm od úroveň zistenia (úroveň podlahy chaty 58) tvorila intaktná žltá spráš.

Vstup do vykurovacieho kanála sa v predpokladanom smere najprv nečrtal, zisťovali sme iba hneďú kyprú zeminu premiešanú hručkami prepálenej mazanice. Až ďalej smerom k peci sa podarilo zistiť dno vykurovacieho tunela. Vo výplni nad ním sa nachádzali aj veľké kusy prepálenej mazanice na jednej strane s hladným povrchom (zrejme zvyšky zboreného stropu vykurovacieho tunela). Vyskytli sa tu ďalšie keramické úlomky, hlinený dvojkónický praslen a drobné zvieracie kosti. Dno tunela bolo asi o 20–25 cm vyššie ako dno najhlbšej časti predpecnej jamy. Pôvodnú klenbu tunela sa podarilo odkryť až v blízkosti

Obr. 2 Cífer-Pác. 1: hrnčiarska pec 81; 2: hrnčiarska pec 108

vlastnej pece v dĺžke 40–50 cm. Aj v tejto časti tunela boli v pomerne kyprej výplni hnedej farby uhľiky, drobné keramické úlomky, zvieracie kosti a kameň so stopami po opracovaní.

Vykurovacía komora pod roštom obsahovala kypnú výplň hnedočiernej farby, premiešanú s uhľikmi a kúskami prepálenej mazanice. Vyskytli sa v nej aj väčšie úlomky plochej prepálenej mazanice, zrejme odlúpené fragmenty z dolnej klenby roštu. Na niektorých boli malé priečne odtlačky, možno stopy dodatočných opráv roštu. Na viacerých vypálených úlomkoch z roštu sú zreteľné stopy po nástrojoch, ktorými bol rošt v spráši vymodelovaný, na jednom úlomku sa zachovala časť prieduchu roštu. Na klenbe vykurovacieho tunela i na jeho bočných stenách sa zreteľne stopy po ostrohrannom nástroji (motyka?) 5,5–7 cm širokom, ktorým bol tunel i priestor komory pod roštom vykopaný. Vykurovacía komora mala mierne nepravidelný kruhovitý pôdorys, čiastočne s nábehom na hranené steny. Jej dno bolo značne nerovné, takmer hrboľaté. Strop komory (dolná strana roštu) bol takmer vodorovný, bez vykľutia. Vypálenie dna i stien komory nebolo príliš kvalitné – a malo prevažne hnedošedý odtieň. V porovnaní s pecou 81 sa pec 108 javí ako menej kvalitne vymodelovaná, ako prvý pokus o pec. Nález jedného črepu, ktorý patril k zásobnici rekonštruovanej z úlomkov nájdených v peci 81, svedčí o súčasnosti alebo len o malom časovom odstupe činnosti oboch pecí. Pec 108 reprezentuje jednokomorový typ hrnčiarskej pece, variant C podľa typológie J. Henninga.

Hrnčiarska pec – objekt 340

Pec bola zistená na severnom okraji odkryvanej plochy a zahĺbená do neolitckej kultúrnej vrstvy. Reprezentuje jednoduchý typ malej jednopriestorovej pece bez roštu (podľa typológie J. Henninga variant D). Vypalovacia komora mala oválny pôdorys o priemere 115 x 80 cm, vykurovací tunel bol pomerne krátky (asi 30–35 cm). Prepálenie stien bolo nevyrazné, pravdepodobne krátkodobé. Predpecná jama mala obdĺžnikový pôdorys (170/130 cm x 130/85 cm) so zaoblenými rohmi a mierne zošikmenými stenami.

Datovanie

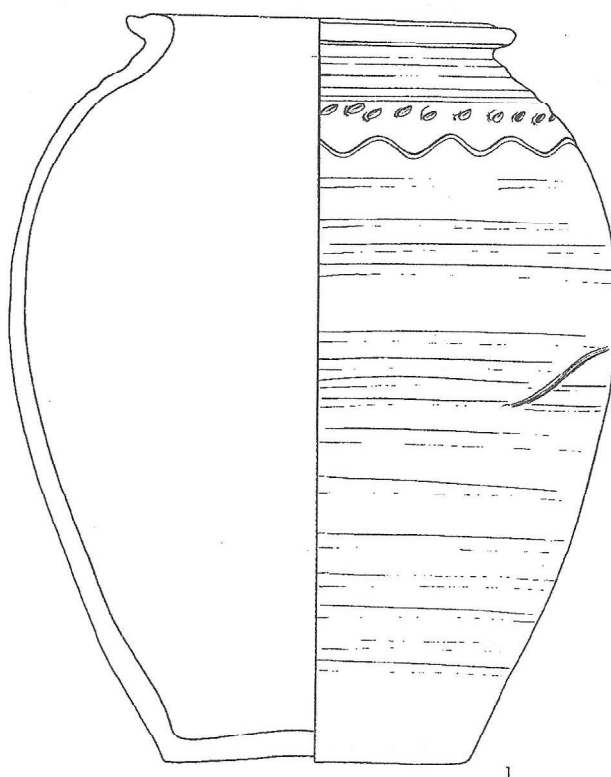
V nálezových súboroch sa nevyskytli chronologicky citlivé drobné nálezy, ktoré by umožňovali presnejšie datovať činnosť hrnčiarskych pecí v Cíferi-Páci. Niektoré skutočnosti zistené počas výskumu však prispievajú k časovému zaradeniu pecí. Možno ich zhrnúť do nasledujúcich bodov:

1. Úlomky rímskeho stavebného materiálu svedčia o časovej súčasnosti alebo bezprostrednej následnosti hrnčiarskych pecí a stavebného komplexu „panského sídla“.
2. Črepy z jednej zásobnice, ktoré sa našli vo výplni oboch objektov 81 a 108, svedčia o aspoň krátkodobej súčasnosti alebo súčasnom zasypaní oboch hrnčiarskych pecí.
3. Pec 108 bola narušená objektom 58 – veľkou tkáčskou dielňou – a je teda staršia. Vo výplni objektu 58 sa okrem iných nálezov objavila aj minca Constantia II. (337 – 361) a ramienková spona s cibulovitými gombíkmi typu Keller 4 (Keller 1971, 38–41). M. Pröttel upravil staršie datovanie podobných spôn od E. Kellera. Typ 3/4A sa podľa neho najčastejšie vyskytuje spoločne s mincami z druhej štvrtiny 4. storočia, hoci niektoré exempláre vystupujú i neskôr, ojedinele až po včasné 5. storočie (Pröttel 1988, 362–364). T. Kolník už dávnejšie tkáčsku dielňu datoval do stredu alebo tretej štvrtiny 4. storočia (Kolník 1976, 136).

Činnosť hrnčiarskych pecí v Cíferi-Páci možno zaradiť do časového rámca pokročilej prvej polovice 4. storočia s hornou hranicou v rokoch okolo jeho stredu.

Keramika z pecí

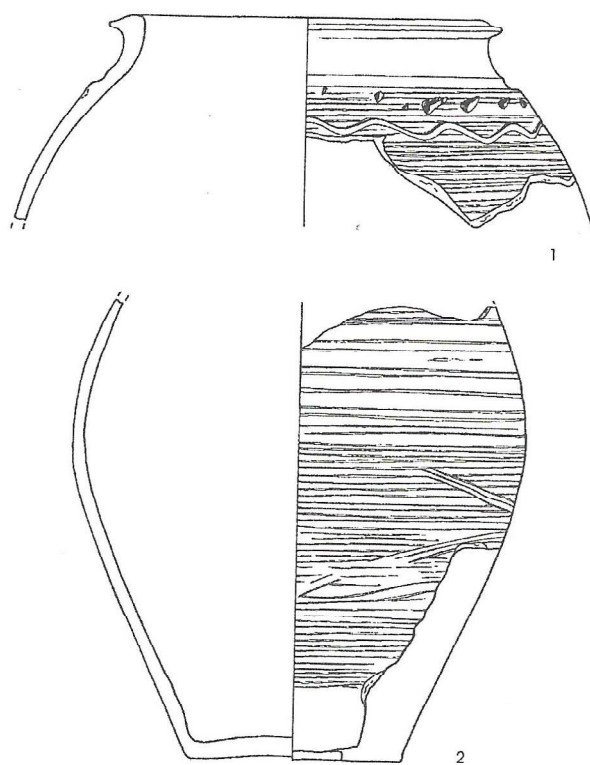
Predovšetkým v lepšie zachovanej peci 81 poznáme pri väčšine keramických fragmentov ich presnejšiu polohu. Prevažna črepov sa našla priamo na rošte. Ležali tu štyri rozbité a úplne alebo čiastočne zrekonštruované zásobnice (obr. 3; 4: 1–2; 5: 1), jedna hlboká misa (obr. 5: 3) a štyri menšie jemnejšie misky (stolový riad – obr. 6: 13–15; 7: 12). Všetkých

Obr. 3 Cífer-Pác, keramika z hrnčiarskej pece 81. Mierka asi 1:5

deväť nádob bolo vyrobených pomocou hrnčiarskeho kruhu. Z výraznejších v ruke zhotovených nádob na rošte ležal len črep z cedidla – vykurovadla (obr. 7: 4) a fragmenty misky so zvislými oválnymi žliabkami (obr. 7: 13 – originálna je asi 1/3 celej nádoby). Vzhľadom na umiestnenie týchto nádob v rámci pece a na ich celkovú zachovalosť, možno snád' vysloviť domnienku, že ide o výrobky miestnych hrnčiarov. Ďalšie, väčšinou drobnejšie fragmenty na kruhu točených nádob sa našli v iných častiach pece (obr. 5: 2), v predpecnej jame (obr. 6: 1–6,8,12,16) alebo vo vykurovacom tuneli (obr. 6: 9,11). V ruke formovaná keramika pochádza buď z vykurovacieho tunela (obr. 7: 1–3,5), z predpecnej jamy (obr. 7: 6,9; 8: 1) alebo z iných častí pece (mimo roštu – obr. 7: 7–8,11; 8: 2). Presnejšiu polohu niekoľkých zvyšných fragmentov nepoznáme.

Iná a už nie tak preukazná situácia sa zistila v peci 108, kde bola keramika oboch výrobných postupov (formovaná v ruke aj na kruhu) rovnomerne rozptýlená vo výplni celej pece aj predpecnej jamy. Priamo na rošte ležal fragment sivej na kruhu točenej nádoby (obr. 8: 7) a úlomky v ruke formovanej misky a dvoch hrncov (obr. 10: 5–7). Väčšina rozmernejších úlomkov na kruhu vyrobených nádob (obr. 9: 2–3,6) pochádza z obsahu samotnej pece (bez presnejšie určenej polohy). Výnimku tvorí pôvodne mimoriadne objemná zásobnica (obr. 10: 1), nájdená v predpecnej jame. Poloha ďalších úlomkov je uvedená v katalógu.

Obr. 4 Cífer-Pác, keramika z hrnčiarskej pece 81. Mierka asi 1:5

Na kruhu točená keramika

Z hľadiska kvality hlíny možno na kruhu točenú keramiku z pecí v Cíferi-Páci rozdeliť do troch kvalitatívnych skupín (KS) a ďalej do ďalších podskupín. Treba zdôrazniť, že jednotlivé skupiny sme rozlišovali len na základe makroskopického pozorovania voľným okom.

KS I:

Ia – zrnitá hlína s drobnými kamienkami, pieskom a niekedy aj veľmi jemnou a drobnou sľudou. Na lome majú nádoby svetlosivú až sivočiernu farbu. Povrch býva jemne zrnitý a väčšinou tmavšieho odtieňu než je farba črepu na lome. Len ojedinele sa vyskytli sivohnedé až hnedé odtiene – vtedy je povrch fľakatý. Nádoby sa vyznačujú tvrdým výpalom. Z takejto hlíny bývali vyrobené zásobnice, hrnce a fragmenty nádob na obrázkoch 3; 4: 1–2; 5: 1–2; 6: 1,3–4,6,8; 8: 7–8; 9: 1–3,5.

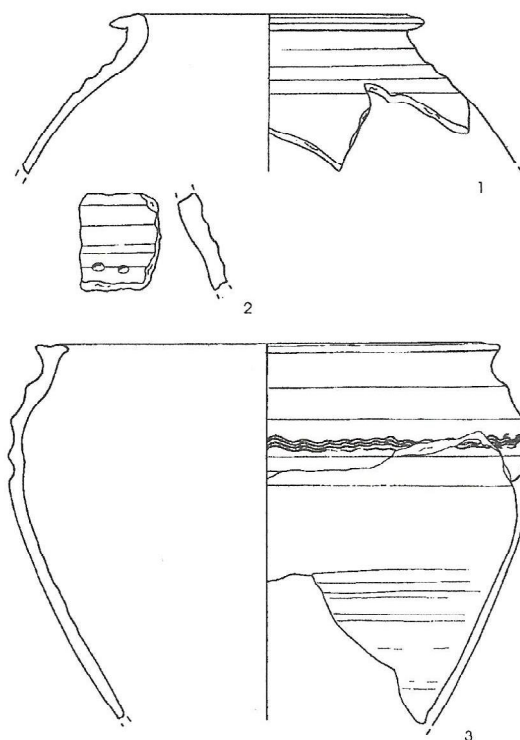
Ib – od podskupiny Ia sa líši prítomnosťou väčších kamienkov a preto aj povrch je hrubšie zrnitý. Z takejto hlíny bola vyrobená len zásobnica na obr. 10: 1.

Ic – od podskupiny Ia sa líši len výraznejšou prítomnosťou väčších kúskov sľudy v hlíne. Fragmenty na obr. 6: 2,9,12.

KS II:

Do tejto skupiny patril len jeden fragment (obr. 9: 4). V porovnaní so skupinou I, je hlína jemnejšie zrnitá, svetlosivej farby, povrch zvonka hladký a tmavosivý, zvnútra jemne

Obr. 5 Cífer-Pác, keramika z hrnčiarskej pece 81. Mierka asi 1:5

zrnitý a svetlosivý (tej istej farby ako lom). V hline sa nachádza drobná sľuda. Veľmi tvrdý výpal. Nádoba kvalitou a farbou pripomína panónsku keramiku, nie je vylúčené, že ide o import.

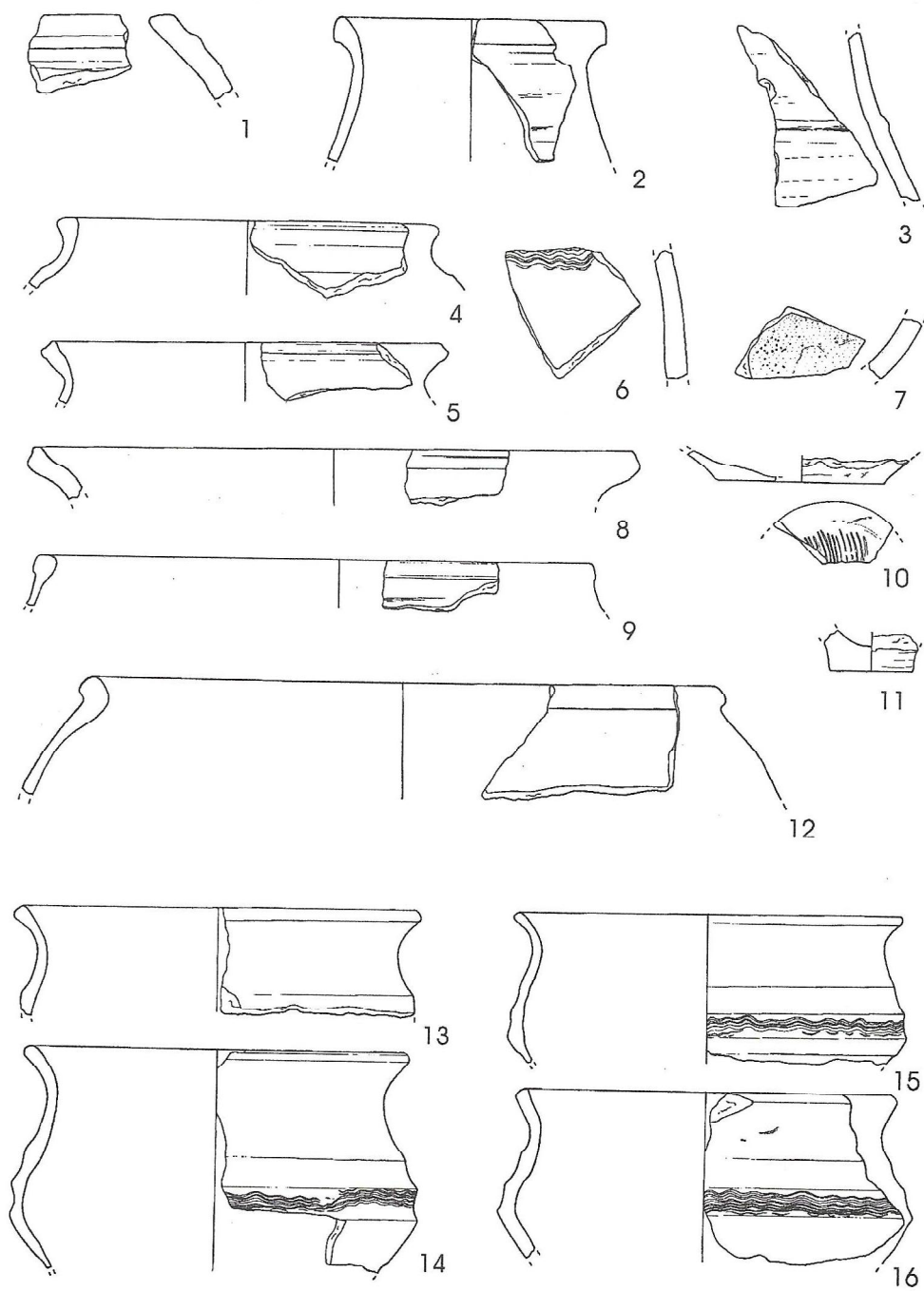
KS III:

IIIa – plavená hlina s veľmi jemnou sľudou, bez zrnitej piesčitej prímеси, sivých, tmavosivých alebo hnedých odtieňov (niekedy sa mení aj na jednej nádobe). Povrch býva tmavší, hladký, niekedy horizontálne leštený. Misky na obr. 6: 14–15; 7: 12.

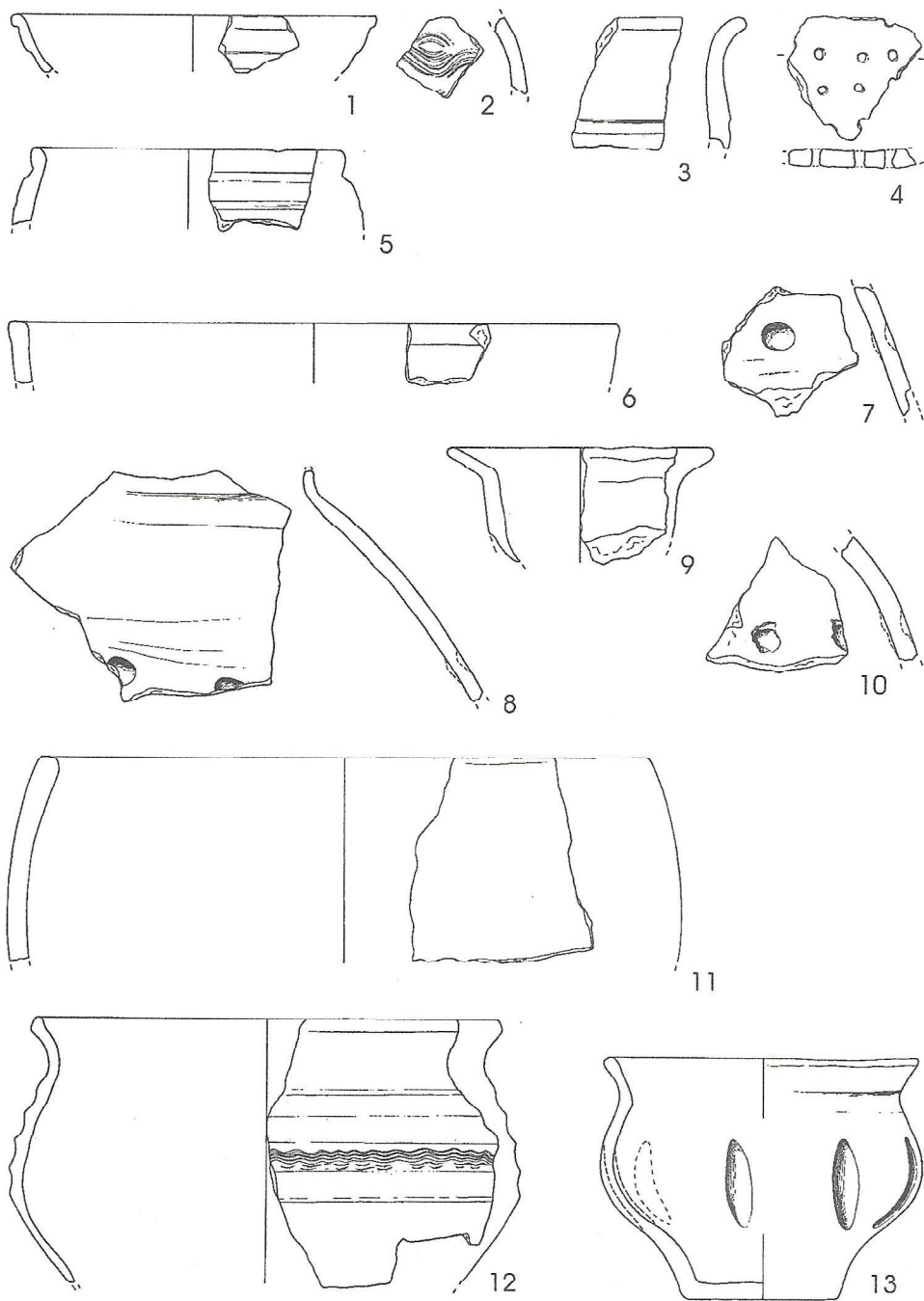
IIIb – od podskupiny IIIa sa líši slabším výpalom a teda aj menšou tvrdosťou črepu a nraz aj ošúchaným povrchom. Misky a fragmenty na obr. 6: 10,13,16; 8: 5–6.

IIIc – od podskupiny IIIa sa líši výraznejšou prítomnosťou kamienkov v plavenej hline, fľakatým sivým až sivohnedým a zároveň drsnejším povrchom, ktorý býva hladný, avšak nie je leštený. Objemné, hlboké misy, takmer až zásobnicových rozmerov (obr. 5: 3; 9: 6).

Na základe výsledkov optického makroskopického pozorovania možno predpokladať, že výber a príprava hliny boli v úzkom vzťah k rozmerom očakávaného keramického produktu. Najčastejšie sa v cíferských peciach vyskytla keramika zo zrnitej piesčitej hliny kvalitatívnej skupiny Ia, z ktorej sa vyrábali najmä rozmernejšie zásobnice. V prípade kvalitatívnej skupiny II je otázne, či ide o miestny produkt alebo o import z Panónie. Z jemnej plavenej hliny sa vyrábali najmä menšie misy (stolový riad), ktoré sa navzájom líšili kvalitou

Obr. 6 Cífer-Pác, keramika z hrnčiarskej pece 81. Mierka 1:3

Obr. 7 Cífer-Pác, keramika z hrnčiarkej pecc 81. Mierka 1:3

a tvrdosťou výpalu (skupiny IIIa-b). V prípade hlbokých a rozmerných mís sa opäť použila zrnitejšia hlina s prímiesou kamienkov (skupina IIIc).

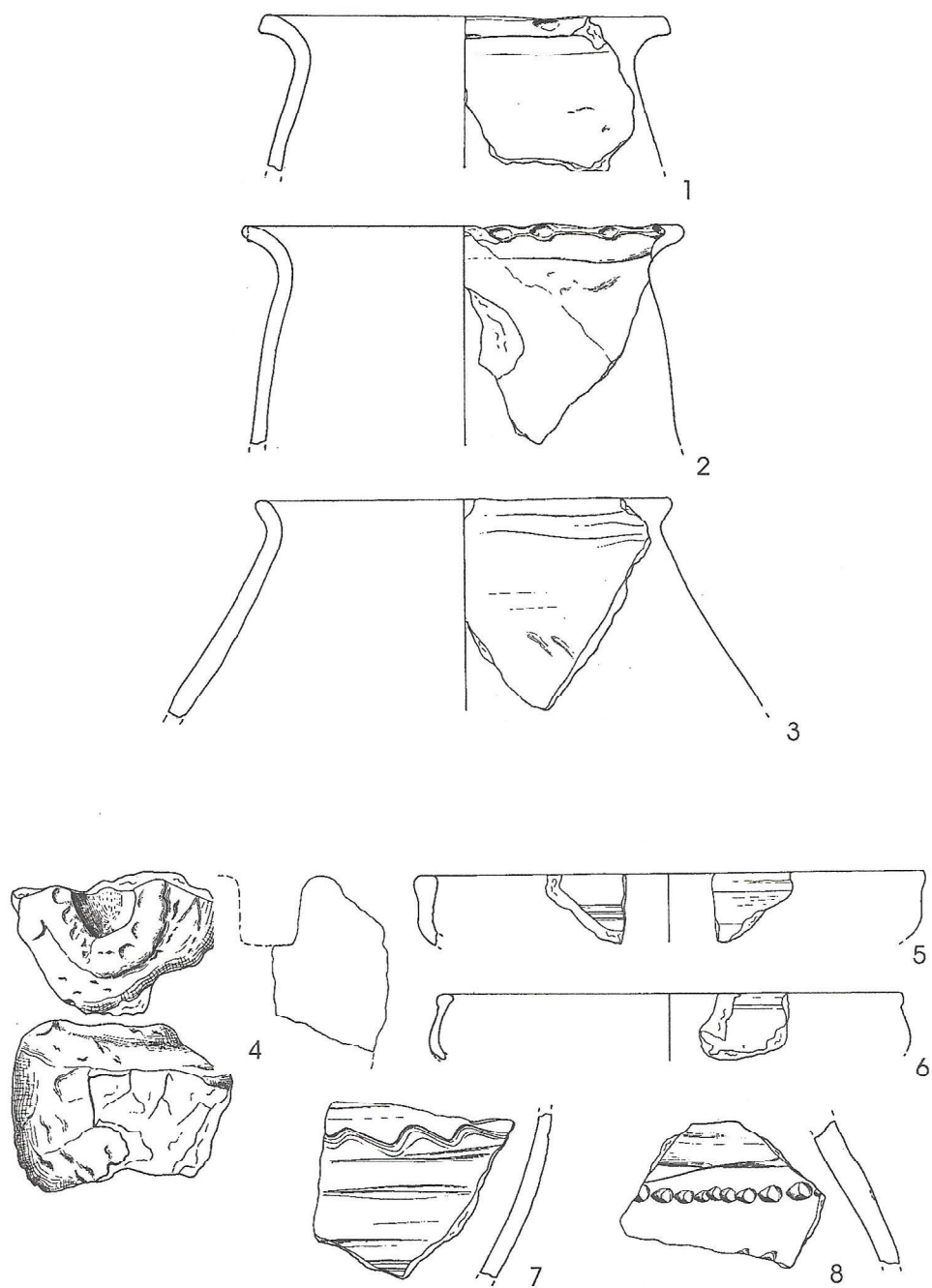
Najvýraznejším tvarom, ktorý hrnčiari z Cíferu-Pácu formovali a vypaľovali boli *zásobnice* (obr. 3; 4: 1-2; 5: 1; 9: 2-3). Charakteristické pre ne je von vyťahnuté, horizontálne alebo nadol sklonené ústie, skupina niekoľkých vodorovných obežných žliabkov na hrdle, horizontálne hrebeňovanie povrchu nádoby a rytá vlnovka kombinovaná s radmi vrypov na ich pleciach. Reprezentanti takýchto zásobníc sa vyskytli v obidvoch peciach a dokonca fragmenty zo zásobnice zrekonštruovanej z črepov z pece 81 (obr. 3) sa objavili aj v peci 108. Už pred viacerými rokmi bol vyslovený názor, že pri keramike tohto rázu nepanovala vždy jednota v tom, či pochádzajú z provincie, alebo či boli vyrábané aj v domácich dielňach severne od Dunaja (Kolník 1976, 135). Ani dnes sa táto typicky sídlisková keramika nevyskytuje veľmi často a pri menších nevýrazných fragmentoch z kvádrych sídlisk zostáva vyššie uvedený problém proveniencie naďalej otvorený.

Kým v Cíferi-Páci patrili zásobnice medzi hlavné výrobky miestnych dielní, v známych neskororímskych peciach z Jiříkovic na južnej Morave sa zásobnice vyskytli len ako vedľajší produkt, popri masovo vyrábanej sivej stolovej keramike. Napriek tomu niektoré z jiříkovických zásobníc predstavujú tvary veľmi blízke k našim nádobám (Peškař 1988, 126, obr. 14: 1-4). Datovanie jiříkovických dielní sa pohybuje v celom rámci 4. storočia, naposledy sa J. Tejral vyslovil až pre jeho druhú polovicu (Tejral 1999, 225). Ešte v mladšom nálezovom kontexte sa vyskytla zásobnica z odpadovej jamy na hradisku Brno-Obřany, kde sprievodné nálezy poukazujú na dobu okolo roku 400 alebo až na prvú polovicu 5. storočia (Tejral 1999, 253, Abb. 44: 8). Z územia Slovenska možno uviesť len jednu paralelu, a síce z polozemnice 125/92 na sídlisku v Bratislave-Dúbravke (Elschek 2004, Abb. 8: 12). V jej výplni sa okrem toho vyskytli tri trojdielne kostené hrebenc typov Thomas I, II a III, ktoré poukazujú na datovanie do záveru 4. alebo na začiatok 5. storočia (Elschek 2004, 240, 243).

Najrozmernejšou nádobou z ciferských pecí bola zásobnica s von vyhnutým „ovaleným“ okrajom a s viacnásobnou vlnovkou na pleciach z pece 108 (obr. 10: 1). Z literatúry sa nám k nej nepodarilo nájsť bližšiu paralelu, avšak je pozoruhodné že nádobu s podobnou profiláciou a výzdobou obsahovali aj hrnčiarske pece zo Skalice (pozri príspevok V. Turčana v tomto zborníku). Doposiaľ neznámu formu germánskej na kruhu točenej keramiky predstavujú dve nádoby s výrazne dovnútra zatahnutým okrajom (obr. 6: 1; 9: 5). Aj keď ich guľovitú formu môžeme len predpokladať, dvojnásobný výskyt a identická hlina, z ktorej holi vyrobené (kvalitatívna podskupina Ia) umožňujú vysloviť domnienku, že aj v tomto prípade ide o miestne výrobky.

Z obidvoch pecí v Cíferi-Páci pochádzajú rozmerné a hlboké *vázovité misy* s telom členeným horizontálnym žliabkovaním a s výzdobou viacnásobnou hrebeňovanou vlnovkou (obr. 5: 3; 9: 6). Celkovou profiláciou, výzdobou, ale aj výberom hlíny (kvalitatívna skupina III) sa približujú k drobnejším miskám (napríklad obr. 6: 13-16). Odlišné je tvarovanie okraja a predimenzované rozmery. Úrny príbuzného tvaru pochádzajú z Abrahámu (Kolník 1980, Taf. XXI: 57, c 2a) a z Očkova (Kolník – Paulík 1959, obr. 2: dole vpravo).

Ďalšiu výraznú keramickú skupinu predstavujú práve spomínané *misky s esovitou profiláciou* a s von vyhnutým okrajom (obr. 6: 13-16; 7: 12). Ich telo býva členené horizontálnym žliabkovaním, ktoré sa vyskytuje najmä v strednej časti nádoby. Len v jednom prípade je žliabkovaná celá horná polovica misky (obr. 6: 12). Na najväčšiu výduť hrnčiari hrebeňovitým nástrojom nanášali aj pás viacnásobnej vlnovky. Misky boli formované

Obr. 8 Cífer-Pác. 1–3: keramika z hrnčiarskej pece 81; 4–8: nálezy z hrnčiarskej pece 108 (4: kameň, 5–8: keramika). Mierka 1:3

z jemnej plavenej hlíny (kvalitatívna skupina III) a patrili medzi stolovú keramikú. Medzi bohatým materiálom z jirřkovických pecí sa táto forma prekvapujúco objavuje len ojedinele (Peřkař 1988, obr. 6: 4). Neporovnateľne početnejšie tam vystupujú misy s valcovitým telom a ostro zalomenou spodnou časťou a predovšetkým príbuzné plytké misy, ktoré vykazujú taktiež dvojdielnu stavbu členenú jasným zalomením (Peřkař 1988, obr. 8: 1–17; 9: 1–30). Predbežne nevylučujeme, že toto odlišné tvarovanie stolového riadu je vyjadrením staršieho chronologického postavenia pecí v Cíferi-Páci v porovnaní s pecami z južnej Moravy. Misy podobných tvarov ako v Páci sa neraz použili vo funkcii urny na žiarových pohrebiskách. Niekoľko dobrých paralel pochádza z Kostelca na Hané (hroby 89, 201, 386: Zeman 1961, obr. 18: Aa; 44: Ba; 72: Aa). Hoci na Slovensku sa medzi publikovaným materiálom až tak často nevyskytujú, príklady z hrobov 30 a 90 z Abrahámu (Kolník 1980, XVII: 30a; Taf. XXX: 90a) dokladajú ich používanie aj na našom území.

Kým predchádzajúce hlbšie misy nezaprú svoj domáci germánsky pôvod, dve plytšie misy z pece 108 (obr. 8: 5–6) vykazujú širší nadregionálny charakter. Nájdeme ich opäť v Jirřkovicich na Morave (Peřkař 1988, obr. 11) alebo medzi svébskou keramikou z dolnorakúskeho Unterradlbergu (Rodriguez 1997, 173, Taf. 1: 4–5; 2: 2,4), ale aj južne od Dunaja, napríklad v neskorootantských vrstvách severopanónskych vojenských táborov Carnuntum (Grünwald 1979, Taf. 52: 2,4,5–14) a Ad Statuas (Ács-Vaspuszta: Ottományi 1989, Fig. 115: 24–26; 116: 29–30). Patria k neskorým variantom širokej skupiny tzv. prstencových misiek.

Ďalšie okrajové fragmenty nám neumožňujú vytvoriť si presnejšiu predstavu o skutočnom tvare nádob. Pravdepodobne ide väčšinou o *hrncovité formy* s von vyhnutým (obr. 6: 4–5, 8) alebo naopak dovnútra vtiahnutým a zhrubnutým okrajom (obr. 6: 9,12). Aj keď sú vyrobené z tej istej alebo veľmi podobnej hlíny ako rozmernejšie zásobnice (kvalitatívna skupina Ia alebo Ic), nemožno s istotou rozhodnúť, či ide o miestne výrobky alebo importy z provincie (?). Výlučne optické a makroskopické pozorovanie, na ktoré sme boli odkázaní, nemôže pri určení pôvodu hrnčiarskeho produktu zostať dostatočným a jediným kritériom. Jeden fragment predstavuje pravdepodobne okraj z džbánu (obr. 6: 2). Aj keď výroba džbánov je doložená aj v neskorosvébskom prostredí severne od Dunaja (Peřkař 1988, 126, obr. 13; Tejral 1985, 106) tvary podobné exempláru z Cíferu-Pácu nájdeme aj v provincii Panónii (napríklad Ad Statuas: Ottományi 1989, 121: 9).

V ruke formovaná keramika

Celkovým počtom slabšie zastúpená bola vo výplni pecí z Cíferu-Pácu keramika voľne formovaná v ruke. Niektoré fragmenty s lešteným alebo tuhovaným povrchom (obr. 7: 1,3,6; 10: 2), či s hrebeňovanou výzdobou (obr. 7: 2) by mohli patriť aj k starším fázam osídlenia na tomto sídlisku a v keramickom súbore z pecí predstavujú primiešanú intrúziu. Odhliadnuc od nich vykazujú v ruke robená keramika pomerne homogénny charakter. Zastúpené sú predovšetkým kónické misy s von odsadeným okrajom (obr. 7: 9; 10: 6) a jednoduché hrnce s von vyhnutým ústím (obr. 8: 1–3; 10: 3–4,7–8). Oba tvary nepatria na Slovensku medzi výnimočné, keďže sa početne vyskytujú medzi sídliskovou keramikou z pokročilých fáz mladšej a v neskoršej dobe rímskej (stupne C2-C3: Kolník – Varsik – Vladár 2005, obr. 3: 8–14; 4: 1–5; Varsik 2003, Abb. 19: 23–30). Jeden z hrncov a jedna miska má ústie pretláčané prstom (obr. 8: 2; 10: 6). Na ďalšom hrnci sú zas viditeľné odtlačky prstov hrnčiara, ktoré tam zanechal po sformovaní horizontálne rozšíreného ústia (obr. 10: 7). Povrch nádob zostával bez výzdoby, len na niekoľkých fragmentoch boli vtlačané okrúhle jamky (obr. 7: 7–8,10). Aj

tieto výzdobné prvky sú uvedenom období celkom bežné (Varsik 2003, Abb. 19: 24,28–29). Osobitnú pozornosť si zaslúži esovito profilovaná hlboká misa, ktorá sa našla na rošte pece 81 (obr. 7: 13). Jej povrch je starostlivo vyleštený a rozčlenený ôsmimi dovnútra nádoby pretlačenými zvislými žliabkami. Podobne zdobená pohárovitá nádoba, ktorá evidentne napodobňuje rímsky pohár s prehýbanými stenami (Faltenbecher), pochádza z dolnorakúskeho Stratingu (Pollak 1980, 125, Taf. 108: 4). Publikovanú paralelu však nájdeme aj na Slovensku, a síce v objekte 5, v areáli žiarového pohrebiska v Čiernom Brode (Kolník 1975, obr. 10: 14; 18: 2). Na tejto germánskej nekropole sa pochovávalo v období stupňov C2–C3/D1, t. j. od druhej polovice 3. po začiatok 5. storočia (Kolník 1975, 369).

Záver

V hospodárskom areáli germánskeho „panského“ dvorca v Cíferi-Páci pracovali v 4. storočí aj hrnčiari. V ich výrobnom programe bola produkcia na kruhu točenej keramiky, jednak veľkých zásobnicových nádob a jednak jemnejších misiek patriacich k stolovému riadu. V rukách formované nádoby sa síce v menšej miere v peciach taktiež vyskytli, na základe nálezovej situácie však nemožno s istotou rozhodnúť, či aj tieto výrobky formovali a vypaľovali tí istí remeselníci. Zdá sa nám to byť menej pravdepodobné (v oveľa rozsiahlejšom keramickom súbore z juhomoravských Jiříkovic sa v ruke formovaný riad nespomína vôbec). Dvojica hrnčiarskych pecí, ktoré na tomto mieste publikujeme však neslúžila svojmu účelu príliš dlho. Obe pracovali pravdepodobne súčasne a vznikli niekedy v pokročilej prvej polovici 4. storočia. Zrejme už o niekoľko málo desaťročí, v dobe okolo alebo tesno po polovici 4. storočia aspoň jednu z pecí zrušili a na jej mieste postavili rozľahlú tkáčsku dielňu. Pri ďalšom spracovaní nálezov budeme sledovať nakoľko sa typy nádob z pecí vyskytujú v ostatných stavebných objektoch tohto významného rímsko-germánskeho sídla.

KATALÓG NÁLEZOV

Skratky použité v katalógu

- ČD – črep z dna nádoby
- ČO – črep z okraja nádoby
- ČT – črep z tela nádoby
- K – nádoba vyrobená na kruhu
- KS – kvalitatívna skupina
- Pr. d. – priemer dna
- Pr. ú. – priemer ústia
- R – nádoba vyrobená v ruke
- V. – výška nádoby

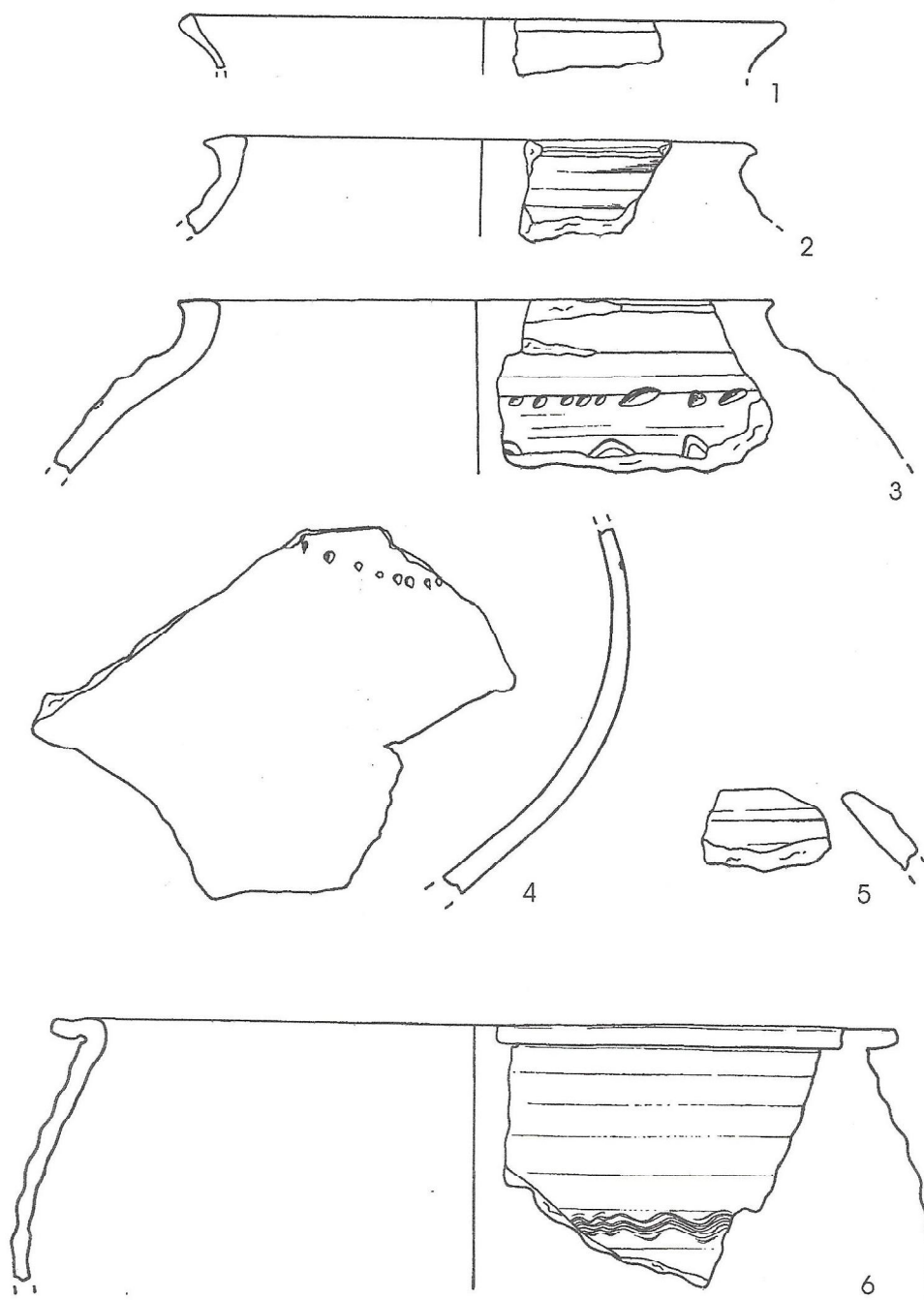
OBJEKT 81

Obr. 3:

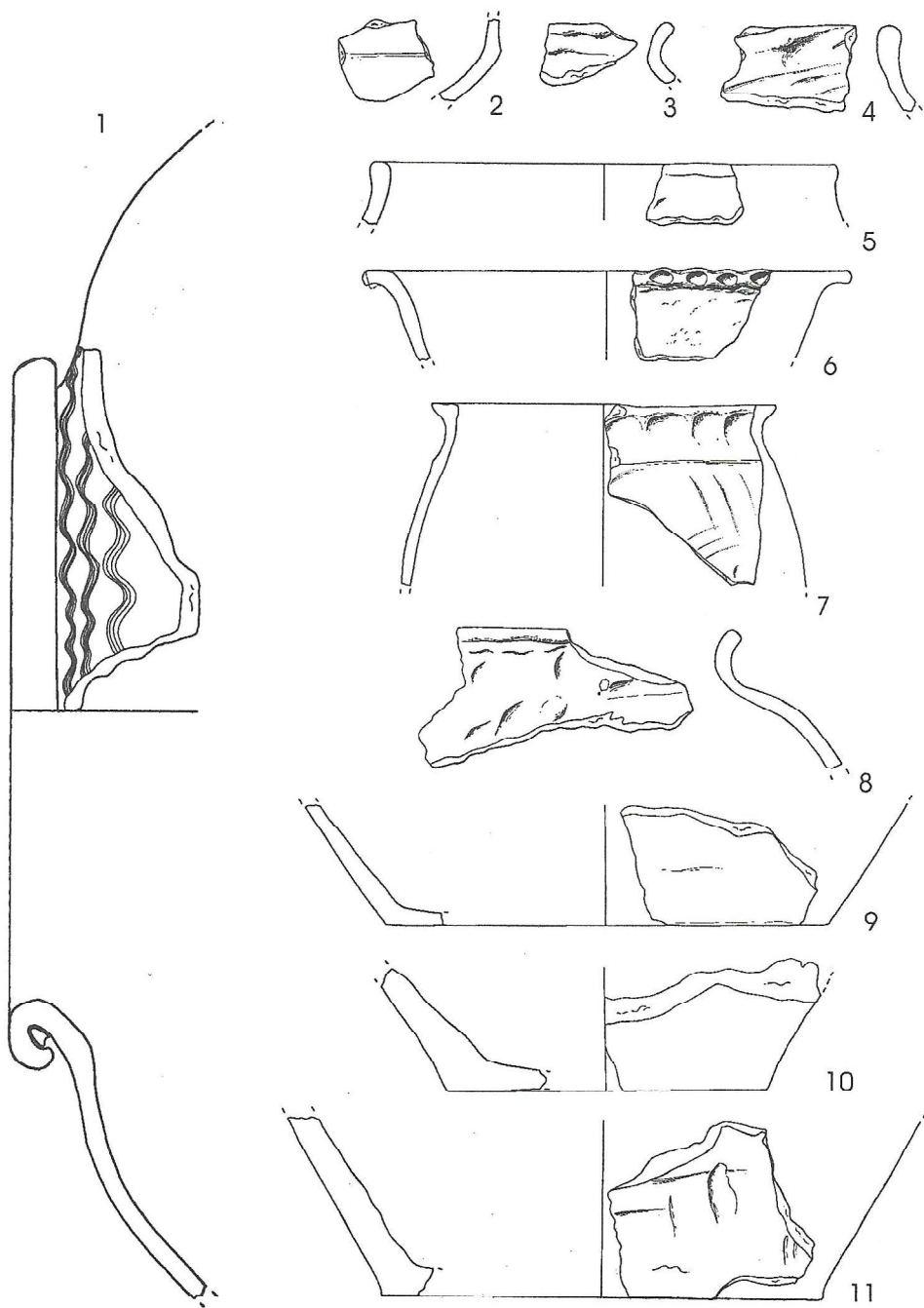
1. Zásobnica s horizontálnym okrajom (K), na hornej ploche okraja žliabok, pod okrajom dva obežné žliabky, na pleciah jednoduchá vlnovka a rad vpichov, povrch hrebeňovaný, zvnútra nad dnom stopy po ručnom formovaní. KS Ia, pr. ú. 22 cm, pr. d. 18,5 cm, v. 45,5 cm. Rozbitá na rošte pece, 284/75.

Obr. 4:

1. Zásobnica s von vytiahnutým (K) a šikmo nadol klesajúcim okrajom, na hornej ploche okraja nevýrazný žliabok, okraj zvnútra nevýrazne hranený, pod hrdlom horizontálny žliabok, pod ním odsadené telo nádoby pokryté hrebeňovaním, na pleciah rad klinovitých vpichov a jednoduchá vlnovka. KS Ia, pr. ú. 23 cm. Rozbitá na rošte pece, 284/75.

Obr. 9 Cífer-Pác, keramika z hrnčiarskej pece 108. Mierka 1:3

Obr. 10 Cífer-Pác, keramika z hrnčiarskej pecc 108. Mierka 1 – 1:4, ostatné – 1:3

2. Zásobnica (K), spodná časť. Telo pokryté horizontálnym a šikmým hrebeňovaním, v spodnej polovici zvnútra stopy po ručnom formovaní, zvonka na dne ryté koncentrické kruhy. KS Ia, zvonka sivočiernej farby s hnedastým flakom. Pr. d. 14,5 cm. Rozbitá na rošte, 284/75.

Obr. 5:

1. Zásobnica s horizontálnym, mierne nadol klesajúcim okrajom (K), na hornej ploche okraja nevýrazný žliabok, okraj zvnútra mierne hraneý, pod hrdlom tri horizontálne žliabky. KS Ia so slabou prímiesou veľmi jemnej sľudy. Pr. ú. 19 cm. Rozbitá na rošte, 284/75.
2. ČT (K), zásobnica, horizontálne žliabky a oválne vpichy zahroteným nástrojom. KS Ia s prímiesou veľmi jemnej sľudy. Komora pece, 205/75.
3. Hlboká misa/zásobnica s horizontálnym obojstranne rozšíreným okrajom (K), na hornom okraji žliabok, pod okrajom tri horizontálne žliabky, v strednom z nich viacnásobná hrebeňovaná vlnovka. KS IIIc. Pr. ú. 28 cm. Rozbitá na rošte, 284/75.

Obr. 6:

1. ČO (K), zásobnica/hrniec s dovnútra zatiahnutým ústím, pod okrajom s vodorovne zakončeným ústím sa nachádza obežná lišta. KS Ia s flakatým čiernym a sivohnedým povrchom. Predpecná jama, 211/75.
2. ČO, džbán (?), von vyhnutý a zhrubnutý okraj. KS Ic. Predpecná jama, 207/75.
3. ČT (K), obežná lišta. KS Ia. Predpecná jama, 210/75.
4. ČO (K), hrniec (?) s odsadeným telom. KS Ia. Pr. ú. 15 cm. Predpecná jama, 209/75.
5. ČO (K), hrniec (?) s von vyhnutým a šikmo zrezaným okrajom. KS Ia. Pr. ú. 16 cm. Predpecná jama, 210/75.
6. ČT (K), viacnásobná hrebeňovaná vlnovka. KS Ia. Predpecná jama, 207/75.
7. ČT (K), rímsko-provinciálny, tretia miska tehlovej farby so žltozelenou glazúrou. Objekt 81.
8. ČO (K), hrniec (?) s prežliabnutým okrajom a šikmo zrezaným ústím. KS Ia. Pr. ú. 24,5 cm. Predpecná jama, 212/75.
9. ČO (K), prstencovite zhrubnutý a horizontálne zrezaný okraj, KS Ic. Pr. ú. 22 cm. Vykurovacia komora a tunel, 230/75.
10. ČD (K), na vonkajšom dne jemné ryhy. KS IIIb. Objekt 81.
11. ČD (K), provinciálno-rímsky ? tehlová hlina, plavená s prímiesou jemnej sľudy, hladký povrch. Pr. d. 3,3 cm. Vykurovacia komora a tunel, 230/75.
12. ČO (K), prstencovite von zhrubnutý okraj. KS Ic. Pr. ú. 25,5 cm. Predpecná jama, 210/75.
13. ČO (K), hlboká miska, lištovite odsadené telo. KS IIIb so šedým hladkým povrchom. Pr. ú. 16,5 cm. Na rošte, 284/75.
14. Hlboká miska (K), horizontálne žliabkovanie, viacnásobná vlnovka. KS IIIa s čiernym hladkým a miestami horizontálne lešteným povrchom. Pr. ú. 15,5 cm. Na rošte, 284/75.
15. Hlboká miska (K), horizontálne žliabkovanie, viacnásobná vlnovka. KS IIIa so sivočiernym hladkým a miestami horizontálne lešteným povrchom. Pr. ú. 16 cm. Na rošte, 284/75.
16. Hlboká miska (K), horizontálne žliabkovanie, viacnásobná vlnovka. KS IIIb so šedým hladkým a ošúchaným povrchom. Pr. ú. 19 cm. Predpecná jama, 209/75.

Obr. 7:

1. ČO (R), miska s lištovite odsadeným hrdlom a ústím, sivá hlina s čiernym tuhovaným povrchom, pr. ú. 14,5 cm. Vykurovacia komora a tunel, 230/75.
2. ČT (R), hrebeňovanie, sivohnedý drsný povrch. Vykurovacia komora a tunel, 230/75.
3. ČO (R), sivočierna hlina, kamienky a jemná sľuda, sivohnedý leštený povrch, horizontálny žliabok. Vykurovacia komora a tunel, 230/75.
4. ČT (R), cedník, sivá hlina, kamienky a jemná sľuda, hladký povrch. Na rošte, 284/75.
5. ČO (R), hrnček, čierna hlina, tuhá a jemná sľuda, drsný povrch. Doba laténska (?). Vykurovacia komora a tunel, 230/75.
6. ČO (R), sivá hlina s jemnou sľudou, čierny tuhovaný povrch. Predpecná jama, 207/75.
7. ČT (R), sivočierna hlina s jemnou sľudou, čierny drsný povrch, vtláčaná jamka. Pec, 206/75.
8. ČT (R), sivočierna hlina s kamienkami a sľudou, čierny hladký povrch, vtláčané jamky. Pec, 206/75.
9. ČO (R), šálka so šikmo von odsadeným okrajom, sivočierna hlina s jemnou sľudou, drsný flakatý hnedo-čierny povrch, pr. ú. 10,5 cm. Predpecná jama, 207/75.
10. ČT (R), sivá piesčitá hlina s kamienkami, drsný sivohnedý povrch, vtláčané jamky. Objekt 81.

11. ČO (R), hlboká misa so zatiahnutým okrajom, sivočierna piesčitá hlina s jemnou sľudou a kamienkami, sivo-čierny fľakatý a vyhladený povrch, pr. ú. 25 cm. Pec, 205/75.
12. Hlboká misa (K), horizontálne žliabkovanie, viacnásobná vlnovka. KS IIIa s čiernym hladkým a miestami horizontálne lešteným povrchom. Pr. ú. 19 cm. Na rošte, 283/75.
13. Hlboká misa (R), čierna hlina s jemnou sľudou, sivočierny leštený povrch, zvislé dovnútra nádoby pretláčané žliabky, pr. ú. 12,5 cm, pr. d. 6,5 cm, v. 10 cm. Na rošte, 284/75.

Obr. 8:

1. ČO (R), hrniec, hnedá hlina s kamienkami, drsný čierny povrch, pr. ú. 15,5 cm. Predpečná jama, 213/75.
2. ČO (R), hrniec s prstovaným okrajom, čierna hlina s kamienkami a jemnou sľudou, hnedo-čierny fľakatý a hladný povrch, pr. ú. 17,5 cm. Pec, 206/75.
3. ČO (R), hrniec, čierna hlina s kamienkami a jemnou sľudou, čierny hladný povrch, pr. ú. 16,5 cm. Objekt 81.

OBJEKT 108

4. Kameň s otvorom navŕtaným do hĺbky 2,3 cm, fragment. Vykurovací tunel, 292/75.
5. ČO (K), plytká misa so zalomeným telom a horizontálne zrezaným okrajom, zvnútra horizontálne ryhovanie. KS IIIb so sivým lešteným povrchom. Pr. ú. 21,5 cm. Predpečná jama, 288/75.
6. ČO (K), plytká misa so zaobleným telom a horizontálne zrezaným okrajom. KS IIIb s čiernym lešteným povrchom. Pr. ú. 18 cm. Predpečná jama, 288/75.
7. ČT (K), horizontálne hrebeňovanie a rytá vlnovka. KS Ia. Na rošte, 290/75.
8. ČT (K), rad trojuholníkových vpichov. KS Ia s fľakatým hnedo-čiernym povrchom. Vykurovací tunel, 287/75.

Obr. 9:

1. ČO (K), hlboká misa s prežliabnutým okrajom. KS Ia. Pr. ú. 23 cm. Vykurovací tunel, 286/75
2. ČO (K), zásobnica/hrniec s rozšíreným a nadol klesajúcim okrajom, na pleciach horizontálne žliabkovanie. KS Ia. Pr. ú. 21,5 cm. Pec, 289/75.
3. ČO (K), zásobnica s horizontálne rozšíreným okrajom, na pleciach dva horizontálne žliabky, rad trojuholníkových a klinovitých vpichov, rytá vlnovka, na tele hrebeňovanie. KS Ia. Pr. ú. 22 cm. Pec, 289/75.
4. ČT (K), rad trojuholníkových vpichov. KS II. Predpečná jama, 288/75.
5. ČO (K), nádoba s dovnútra zatiahnutým okrajom, obežná plastická lišta a horizontálne hrebeňovanie. KS Ia so sivohnedým fľakatým povrchom. Vykurovací tunel, 286/75.
6. ČO (K), hlboká misa/zásobnica s horizontálne von vytiahnutým okrajom, povrch horizontálne žliabkovaný, viacnásobná hrebeňovaná vlnovka. KS IIIc. Pec, 285/75.

Obr. 10:

1. ČO (K), zásobnica s von vyhnutým okrajom, na pleciach hrebeňované vlnovky. KS Ib so svetlosivým lomom a sivočiernym povrchom. Pr. ú. 34 cm. Predpečná jama, 288/75.
2. ČT (R), sivá hlina, čierny tuhovaný povrch. Vykurovací tunel, 286/75.
3. ČO (R), sivá hlina s kamienkami, drsný povrch. Predpečná jama, 288/75.
4. ČO (R), sivočierna hlina s kamienkami a sľudou, čierny drsný povrch. Vykurovací tunel, 286/75.
5. ČO (R), sivá hlina s kamienkami a sľudou, sivohnedý drsný povrch. Vykurovací tunel, 286/75.
6. ČO (R), misa s von odsadeným a prstovaným okrajom, sivočierna hlina s jemnou sľudou, hnedo-čierny hladný povrch, pr. ú. 18 cm. Rošt pece, 290/75.
7. ČO (R), hrniec s odsadeným hrdlom a horizontálne von rozšíreným ústím, sivá hlina s jemnou sľudou, hladký sivočierny povrch, pr. ú. 12 cm. Rošt pece, 290/75.
8. ČO (R), hrniec, sivá hlina s kamienkami a jemnou sľudou, hnedočierny fľakatý drsný povrch. Rošt pece, 290/75.
9. ČD (R), sivá hlina s kamienkami a jemnou sľudou, pr. d. 18 cm. Predpečná jama, 288/75.
10. ČD (K). Pr. d. 13 cm. KS Ib. Pec, 289/75.
11. ČD (K). Pr. d. 18 cm. KS Ia. Pec, 289/75.

POZNÁMKA

Príspevok vznikol v rámci grantového projektu VEGA č. 5061

LITERATÚRA

- ELSCHEK, K. 2004: Siedlungslandschaft des 4. Jhs. n. Chr. nördlich von Carnuntum im Lichte von systematischer Prospektion und Grabung. Štud. Zvesti AÚ SAV 36, s. 239–255.
- GRÜNEWALD, M. 1979: Die Gefäßkeramik des Legionslager von Carnuntum (Grabungen 1968–1974). RLÖ 29, Wien.
- HENNING, J. 1977: Entwicklungstendenzen der Keramikproduktion an der mittleren und unteren Donau im 1. Jahrtausend u. Z. Zeitschr. Arch. 11, s. 181–206.
- KELLER, E. 1971: Die spätrömischen Grabfunde in Südbayern. Münchner Beitr. z. Vor- und Frühgeschichte 14, München.
- KOLNÍK, T. 1975: Žiarové pohrebisko z neskoršej doby rímskej a zo začiatku sťahovania národov v Čiernom Brode. Slov. Arch. 23, s. 341–378.
- KOLNÍK, T. 1976: Rímska stanica v Cíferi-Páci (výskum 1975). AVANS 1975, s. 134–140.
- KOLNÍK, T. 1980: Römerzeitliche Gräberfelder in der Slowakei I. Bratislava.
- KOLNÍK, T. 1999: Nordpannonische Limesvorland-Forschung 1984 – 1996. In: Roman Frontier Studies XVII/1997 (ed. N. Gudea). Zalau, s. 131–138.
- KOLNÍK, T. – PAULÍK, J. 1959: Pokračovanie výskumu v Očkove. Štud. Zvesti AÚ SAV 3, s. 180–183.
- KOLNÍK, T. – VARSÍK, V. – VLADÁR, J. 2005: Nálezové súbory z germánskych sídlisk na juhozápadnom Slovensku s prítomnosťou mincí z druhej polovice 3. storočia. Branč, objekt 60. Zbor. SNM 99, Arch. 15, s. 313–323.
- OTTOMÁNYI, K. 1989: Late Roman Pottery. In: The Roman Fort at Ács-Vaspuszta (Hungary) on the Danubian limes. Ed. D. Gabler. BAR, Int. Series, Oxford s. 492–570.
- PEŠKAŘ, I. 1988: Hrnčářské pece z doby římské na Moravě. Pam. Arch. 79, s. 106–168.
- POLLAK, M. 1980: Die germanischen Bodenfunde des 1. bis 4. Jh. n. Chr. im nördlichen Niederösterreich. Wien.
- PRÖTTEL, Ph. M. 1988: Zur Chronologie der Zwiebelknopffibeln. Jahrb. RGZM 35, s. 347–372.
- RODRIGUEZ, H. 1997: Germanische Keramikfunde aus Unterradlberg. Ein Beitrag zur Frage der „gentis Marcomannorum“ in der frühen Völkerwanderungszeit im Gebiet südlich der mittleren Donau. In: Neue Beiträge zur Erforschung der Spätantike im mittleren Donaauraum. Hrsgb. J. Tejral – H. Friesinger – M. Kazanski. Brno, s. 171–214.
- SULTOV, B. 1985: Ceramic Production on the Territory of Nicopolis ad Istrum (IInd – IVth century). Godišnik na Sofijskija Universitet „Kliment Ochridski“. Istoričeski fakultet LXXVI, 2, 1983. Sofia.
- TEJRAL, J. 1985: Spätrömische und völkerwanderungszeitliche Drehscheibenkeramik in Mähren. Arch. Austriaca 69, Wien, s. 105–145.
- TEJRAL, J. 1999: Archäologisch-kulturelle Entwicklung im norddanubischen Raum am Ende der Spätkaizerzeit und am Anfang der Völkerwanderungszeit. In: L'Occident romain et l'Europe centrale au debut de l'époque des Grandes Migrations. Spisy Arch. ústavu AV ČR Brno 13. Brno s. 205–271.
- VARSÍK, V. 2003: Vefký Meder und Bratislava-Trnávka: zwei germanische Siedlungen im Vorfeld des pannonischen Limes (Befunde und Chronologie: eine Übersicht). In: Stadt und Landschaft in der Antike. Anodos – Suppl. 3, Trnava, s. 153–196.
- ZEMAN, J. 1961: Severní Morava v mladší době římské. Monumenta Arch. IX, Praha.

TÖPFERÖFEN AUS DER JÜNGEREN RÖMISCHEN KAISERZEIT IN CÍFER-PÁC

TITUS KOLNÍK – VLADIMÍR VARSÍK

In den Jahren 1969 – 1980 konnte man in Cífer-Pác einen bemerkenswerten Baukomplex aus dem 4. Jahrhundert freilegen. Obwohl sich die Ansichten über dessen Funktion in der Vergangenheit geändert haben, kann man heute schon fast mit Sicherheit behaupten, dass es primär um eine germanische Fürstenresidenz ging, am deren Ausbau auch römische Baueinheiten teilgenommen haben (Kolník 1999, 132–135). Neben dem durch eine Palisade umgrenzten Wohnkomplex mit einem Zentralbau mit Steinfundament und mehreren hölzernen Pfosten – sowie Blockbauten befand sich in unmittelbarer Nachbarschaft auch ein sog. produktions-wirtschaftlicher Bezirk mit Webwerkstätten, Brunnen und Töpferöfen (Abb. 1). Zwei von den Töpferöfen, die im Nordostteil der abgedeckten Fläche standen (Objekte 81 und 108) werden in diesem Beitrag vorgestellt. Der schlechterhaltene dritte Ofen (Objekt 340), der kein ausgeprägtes Keramikmaterial enthielt, wird im Rahmen einer Gesamtpublikation der Funde aus diesem bedeutenden archäologischen Fundort bewertet sein.

Die Öfen

Töpferofen – Objekt 81 (Abb. 2: 1)

Ein einfacher Ofen ohne die zentrale Roststütze, mit einem Heizkanal und Arbeitsgrube von rechteckigem Grundriss. Der Ofen bestand aus der Brennkammer von kreisförmigem Grundriss mit einem Durchmesser von 130 cm. Die Lochtenne ist mit symmetrisch angebrachten 15 Kreisöffnungen versehen. Die Heizkammer unter der Lochtenne hatte einen kreisförmigen Grundriss mit einem Durchmesser von 110–120 cm. Im Unterteil der Kammerwände blieben die Abdrücke von einem Eisenwerkzeug erhalten, mit welchem der Ofen ausgeschachtet wurde (Sultov 1985, 43, tab. IX: 1; XIII: 1), auf der Kuppel sowie in unterer Ausmündung der Rostöffnungen sieht man deutliche Spuren von Ausstreichen mit menschlicher Handfläche und Fingern. Die Lochtenne ist außergewöhnlich fest, er hat die Belastung von einem Arbeiter mit grazilerer Figur ertragen (50–60 kg). Es befand sich darin eine größere Menge an zerschlagener Keramik. Die Arbeitsgrube hat einen rechteckigen Grundriss mit den Ausmaßen von 210 x 150 cm. Mit dem Ofen ist sie durch einen tunnelartigen Heizkanal verbunden, 105 cm lang und 50 cm hoch. Der Ofen – Objekt 81 repräsentiert die Variante C nach der Typologie von Henning (1977, Abb. 7, 195-197).

Töpferofen – Objekt 108 (Abb. 2: 2)

Er ist 15 m südöstlich des Ofens 81 situiert und wurde durch das Objekt 58, eine große Webwerkstatt gestört. Seine Orientation in Richtung SSO-NNW hat entgegen dem vorangehenden Ofen im rechten Winkel abgewichen. Hinsichtlich der Konstruktion war er mit dem Ofen 81 identisch. Die Brennkammer hat einen kreisförmigen Grundriss mit einem Durchmesser von 110–120 cm, deren Wände blieben bis zu der Höhe von 40 cm erhalten. Die Lochtenne ist 30 cm stark und hat nur 9 symmetrisch angebrachte Öffnungen – Luftlöcher. Die Oberseite der Lochtenne wurde mehrmals bestrichen, ähnlich wie es bei den Öfen in anderen Töpferzentren vorkommt (z. B. Pavlikeni: Sultov 1985, tab. VI: 1). Zu große Öffnungen in der Lochtenne sind durch die Einsetzung von größeren Keramikfragmenten verkleinert worden. Die Arbeitsgrube war in den Nordteil der Hütte 58 eingetieft. Die Sohle vom Heizkanal befand sich etwa 20–25 cm höher als die Sohle der Arbeitgrube. Die Heizkammer hatte einen unregelmäßig kreisförmigen Grundriss, ihre Sohle war ziemlich uneben, fast holperig. Im Vergleich zum Ofen 81 erscheint der Ofen 108 als weniger qualitativ modelliert. Der Ofen 108 repräsentiert den Einkammertyp des Töpferofens, Variante C nach der Typologie von J. Henning.

Datierung

In Fundverbänden sind keine chronologisch empfindlichen Kleinfunde vorgekommen, die eine genauere Datierung der Tätigkeit von Töpferöfen in Cífer-Pác ermöglichen würden. Einige Tatsachen erfasst während der Ausgrabung tragen jedoch zur Zeitstellung der Öfen bei. Man kann sie in folgenden Punkten zusammenfassen:

1. Fragmente von römischem Baumaterial in den Zuschüttungen von beiden Öfen bezeugen eine Gleichzeitigkeit oder unmittelbare Nachfolgerschaft der Töpferöfen mit dem Herrensitz.
2. Scherben von einem und demselben Vorratsgefäß, die in der Füllung von beiden Objekten 81 und 108 gefunden wurden, bezeugen ein wenigstens kurzes Zusammenleben oder eine gleichzeitige Zuschüttung von beiden Töpferöfen.
3. Der Ofen 108 wurde durch das Objekt 58 gestört – eine große Webwerkstatt – er ist also älter. In der Füllung des Objektes 58 fand man neben anderen Funden auch eine Münze von Constantius II. (337 – 361) und eine Zwiebelknopffibel vom Typ Keller 4 (Keller 1971, 38–41). Nach M. Pröttel erscheint der Typ 3/4A meistens zusammen mit den Münzen aus dem zweiten Viertel des 4. Jahrhunderts, obwohl einige Exemplare auch später auftreten (Pröttel 1988, 362–364). T. Kolník hat die Webwerkstatt schon vor längerer Zeit in die Mitte oder ins dritte Viertel des 4. Jahrhunderts datiert (Kolník 1976, 136).

Die Tätigkeit der Töpferöfen in Cífer-Pác kann man in den Zeitrahmen der fortgeschrittenen ersten Hälfte des 4. Jahrhunderts einsetzen, mit der oberen Grenze rund um dessen Mitte.

Keramik aus den Öfen

Vor allem im besser erhaltenen Ofen 81 kennen wir bei den meisten Keramikfragmenten deren genauere Lage. Sie wurden meistens direkt an der Lochtenne gefunden. Es lagen hier vier zerbrochene Vorratsgefäße (Abb. 3; 4: 1–2; 5: 1), eine tiefe Schüssel (Abb. 5: 3) und vier kleinere Tafel Schalen (Abb. 6: 13–15; 7: 12). Alle neun Gefäße waren scheibengedreht. Von den handgemachten Gefäßen lag auf der Lochtenne nur eine Scherbe vom Seiher (Abb. 7: 4) und Fragmente einer Schüssel mit ovalen Dellen (Abb. 7: 13 – etwa 1/3 vom ganzen Gefäß ist original). Mit Rücksicht auf die Platzierung von diesen Gefäßen innerhalb des Ofens und deren gesamten Erhaltungszustand kann man vielleicht die Annahme aussprechen, dass es um die Repräsentanten von Produkten der örtlichen Töpfer geht. Weitere, meistens kleinere Fragmente von Drehscheibengefäßen wurden in anderen Partien des Ofens gefunden. Die handgeformte Keramik stammt entweder aus dem Heizzunnel (Abb. 7: 1–3, 5), der Seitsgrube (Abb. 7: 6, 9; 8: 1) oder aus anderen Ofenteilen (bis auf die Lochtenne – Abb. 7: 7–8, 11; 8: 2).

Scheibengedrehte Keramik

Hinsichtlich der Tonqualität haben wir die scheibengedrehte Keramik aus den Öfen in Cífer-Pác in drei Qualitätsgruppen (KS) aufgeteilt. Es ist zu betonen, dass einzelne Gruppen nur auf Grund einer makroskopischen Beobachtung mit bloßem Auge unterschieden wurden.

KS I:

Ia – körniger Ton mit kleinen Steinchen, Sand und manchmal auch sehr feinem und kleinem Glimmer. Am Bruch sind die Gefäße hellgrau bis grauschwarz. Die Ober-

fläche ist gewöhnlich feinkörnig und meistens von einer dunkleren Schattierung als die Farbe der Scherbe am Bruch. Die Gefäße zeichnen sich durch harten Brand aus. Aus solchem Ton sind Vorratsgefäße, Töpfe und Gefäßfragmente auf den Abbildungen 3; 4: 1–2; 5: 1–2; 6: 1, 3–4, 6, 8; 8: 7–8; 9: 1–3, 5 gefertigt worden.

Ib – von der Untergruppe Ia unterscheidet sie sich durch eine Beimischung von größeren Steinchen und deswegen ist auch die Oberfläche mehr grobkörnig. Aus solchem Ton wurde bloß das Vorratsgefäß auf Abb. 10: 1 gemacht.

Ic – von der Untergruppe Ia unterscheidet sie sich nur durch eine deutlichere Anwesenheit von größeren Glimmerstücken im Ton: Fragmente auf Abb. 6: 2, 9, 12.

KS II:

In diese Gruppe gehörte nur das Fragment auf Abb. 9: 4. Im Vergleich zur Gruppe I ist der Ton mehr feinkörnig, von hellgrauer Farbe, die Oberfläche von außen glatt, von innen feinkörnig und hellgrau (von derselben Farbe wie der Bruch). Im Ton befindet sich feiner Glimmer. Sehr harter Brand. Das Gefäß erinnert mit seiner Qualität und Farbe an pannonische Keramik, es ist nicht ausgeschlossen, dass es um einen Import geht.

KS III:

IIIa – geschlammter Ton mit sehr feinem Glimmer, ohne körnige Sandbeimischung, von grauen, dunkelgrauen oder braunen Schattierungen (manchmal ändert sich die Farbe auch im Rahmen von einem und demselben Gefäß). Die Oberfläche ist dunkler, glatt, manchmal horizontal geglättet. Schalen auf Abb. 6: 14–15; 7: 12.

IIIb – von der Untergruppe IIIa unterscheidet sie sich durch schwächeren Brand und somit auch durch weichere Scherbenhärte und oft auch durch abgeriebene Oberfläche. Schalen und Fragmente auf Abb. 6: 10, 13, 16; 8: 5–6.

IIIc – von der Untergruppe IIIa unterscheidet sie sich durch ein deutlicheres Vorkommen von Steinchen in geschlammtem Ton, eine fleckige graue bis graubraune und zugleich rauhere Oberfläche, die Glatt, doch nicht poliert ist. Tiefe Schüsseln beinahe so groß wie Vorratsgefäße auf Abb. 5: 3, 9: 6.

Auf Grund der optischen Beobachtung nehmen wir an, dass die Auswahl und Vorbereitung vom Ton eng mit den Ausmaßen des erwarteten Keramikproduktes zusammenhängen. In den Cíferer Öfen erschien meistens Keramik aus körnigem sandigem Ton der Qualitätsgruppe Ia, aus welchem vor allem größere Vorratsgefäße gemacht wurden. Im Fall der Qualitätsgruppe II ist es fraglich, ob es um ein örtliches Produkt geht oder um einen Import aus Pannonien. Aus feingeschlammtem Ton wurden vor allem kleine Schalen erzeugt, die voneinander durch ihre Qualität und Brandhärte abgewichen haben (Gruppen IIIa–b). Im Fall der tiefen und großen Schüsseln benutzte man wieder einen körnigeren Ton mit Beimischung von Steinchen (Gruppe IIIc).

Die ausdrucksvollste Gefäßform geformt und gebrannt von den Töpfern aus Cífer-Pác waren die Vorratsgefäße (Abb. 3; 4: 1–2; 5: 1; 9: 2–3). Charakteristisch für sie ist die ausgebogene Mündung, horizontale Rillen unter dem Rand, horizontaler Kammstrich auf der ganzen Oberfläche, geritzte Wellenlinie und Reihen von Einkerbungen. Während in Cífer-Pác die Vorratsgefäße zu den Hauptideugnissen von örtlichen Werkstätten gehörten, erschienen sie innerhalb der bekannten Öfen aus Jiříkovice in Südmähren nur als ein Nebenprodukt, neben der massenhaft erzeugten grauen Tafelkeramik. Manche von den Jiříkovicer Vorratsgefäßen repräsentieren jedoch Formen, die unseren Gefäßen sehr ähneln (Peškař 1988, 126, Abb. 14: 1–4). J. Tejral datierte die Öfen aus Jiříkovice in die zweite Hälfte des 4. Jahrhunderts (Tejral 1999, 225). In einem noch

jüngeren Fundverband erschien das Vorratsgefäß in Bratislava-Dúbravka (Elschek 2004, Abb. 8: 12) und ein weiteres Exemplar in einer Abfallgrube auf dem Burgwall Brno-Obřany (Tejral 1999, 253, Abb. 44: 8).

Das größte Gefäß aus den Öfen in Cífer-Pác war ein anderer Typ des Vorratsgefäßes mit mehrfacher Wellenlinie aus dem Ofen 108 (Abb. 10: 1). Verwandte Formen haben auch die Töpfer aus Skalica erzeugt (siehe den Beitrag von V. Turčan in diesem Jahrbuch). Eine bisher unbekannte Form der germanischen Drehscheibenkeramik repräsentieren zwei Gefäße mit deutlich eingezogenem Rand (Abb. 6: 1; 9: 5). Obwohl wir deren kugelige Form nur vermuten können, ihr wiederholtes Vorkommen und identischer Ton, aus welchem sie gemacht wurden (Qualitätsuntergruppe Ia) lassen die Annahme zu, dass es sich um örtliche Erzeugnisse handelt. Aus den beiden Öfen in Cífer-Pác stammen große und tiefe Schüsseln mit dem Körper geteilt durch horizontale Rillen und durch Kammwellenlinie (Abb. 5: 3; 9: 6). Mit ihrer Form und Tonauswahl (Qualitätsgruppe III) nähern sie den Schalen von ähnlicher Form (z. B. Abb. 6: 13–16).

Eine andere ausdrucksvolle Keramikgruppe repräsentieren die erwähnten Schalen mit S-Profilation und mit ausgebogenem Rand (Abb. 6: 13–16; 7: 12). Ihr Körper ist gewöhnlich durch horizontale Rillen und eine Kammwellenlinie geteilt. Sie gehörten zur Tischkeramik. Unter dem reichen Material aus den Jiřkovicer Öfen erscheint diese Form erstaunlich selten (Peškař 1988, Abb. 6: 4). Wir schließen nicht aus, dass diese Tatsache Profilierung vom Tafelgeschirr eine ältere chronologische Stellung der Öfen in Cífer-Pác ausdrückt, im Vergleich zu den Öfen aus Südmähren. Weitere Randfragmente machen es nicht möglich, sich eine Vorstellung über die tatsächliche Form der Gefäße zu bilden. Ein Fragment repräsentiert vermutlich den Rand von einem Krug (Abb. 6: 2). Obwohl die Produktion von Krügen auch in spätswebischer Umgebung nördlich der Donau belegt ist (Peškař 1988, 126, Abb. 13; Tejral 1985, 106), finden wir die Formen ähnlich dem Exemplar aus Cífer-Pác auch in der Provinz (z. B. Ad Statuas: Ottományi 1989, 121: 9).

Handgeformte Keramik

Allgemein schwächer vertreten war im Fundverband der Öfen aus Cífer-Pác die handgeformte Keramik. Sie weist einen relativ homogenen Charakter auf. Vertreten sind vor allem konische Schalen mit nach außen abgesetztem Rand (Abb. 7: 9; 10: 6) und einfache Töpfe mit ausgebogener Mündung (Abb. 8: 1–3; 10: 3–4, 7–8). Beide Formen gehören in der Slowakei zu üblichen Erscheinungen und sie kommen zahlreich unter der Siedlungskeramik aus den fortgeschrittenen Phasen der jüngeren und aus der späten römischen Kaiserzeit vor (Stufen C2–C3: Kolník – Varsík – Vladár 2005, Abb. 3: 8–14; 4: 1–5; Varsík 2003, Abb. 19: 23–30). Die Gefäßoberfläche blieb ohne Verzierung, nur auf einigen Fragmenten waren eingedrückte runde Grübchen zu sehen (Abb. 7: 7–8, 10). Eine besondere Aufmerksamkeit verdient die Schüssel, die auf der Lochtenne des Ofens 81 gefunden wurde (Abb. 7: 13). Ihre Oberfläche ist sorgfältig geglättet und geteilt durch acht vertikale eingedrückte Dellen. Ein ähnlich verziertes Bechergefäß, das evident den römischen Faltenbecher nachahmt, stammt aus niederösterreichischem Stranig (Pollak 1980, 125, Taf. 108: 4). Eine publizierte Parallele finden wir jedoch auch in der Slowakei, u. z. im Objekt 5 im Areal des Brandgräberfeldes in Čierny Brod (Kolínik 1975, Abb. 10: 14; 18: 2). Auf dieser germanischen Nekropole bestattete man während der Stufen C2–C3/D1, d. h. von der zweiten Hälfte des 3. bis zum Anfang des 5. Jahrhunderts (Kolínik 1975, 369).

Schlussfolgerungen

Im wirtschaftlichen Areal des germanischen Herrengehöfts in Cífer-Pác haben im 4. Jahrhundert auch Töpfer gearbeitet. Im deren Erzeugungsprogramm befand sich die Produktion von Drehscheibenkeramik, vor allem von großen Vorratsgefäßen und feineren Schalen, die zum Tafelgeschirr gehörten. Die zwei Töpferöfen, die wir an dieser Stelle publizieren, haben jedoch nicht sehr lange ihrem Zweck gedient. Beide haben vermutlich zur gleichen Zeit gearbeitet und sie entstanden irgendwann in der fortgeschrittenen ersten Hälfte des 4. Jahrhunderts. Offenbar schon einige wenige Jahrzehnte später, gegen die Mitte oder dicht nach der Mitte des 4. Jahrhunderts, wurde zumindest einer von den Öfen geräumt und an dessen Stelle baute man eine große Webwerkstatt. Bei weiterer Verarbeitung der Funde werden wir beobachten, inwiefern die Keramiktypen aus den Öfen in den anderen Bauobjekten dieser bedeutenden römisch-germanischen Fundstelle vorkommen.

PhDr. Titus Kolník, DrSc., Archeologický ústav SAV, Akademická 2, 949 01 Nitra
PhDr. Vladimír Varsík, CSc., Archeologický ústav SAV, Akademická 2, 949 01 Nitra
vladimir.varsik@savba.sk